

Herstederne under besættelsen

af Henning Sørensen

Da Danmark blev besat den 9. april 1940, landsatte tyskerne tropper i Korsør. De satte kursen mod København, og passerede i løbet af dagen Roskildevej gennem Herstederne. Tyskerne havde på forhånd regnet med dansk modstand ved de gamle befæstningsanlæg, Tunestillingen og Vestvolden. Men de kunne passere uhindret igennem. Hans Kr. Nielsen, der dengang boede i Vridsløselille, oplevede den 9. april således:

"Tidligt om morgenen blev jeg vækket af et vældigt spektakel af store tyske flyvemaskiner, som fløj lavt over hjemmet på Solvej. Fra mit loftsvindue så jeg, at flyverne fløj mod Værløselejren, og andre meget store fly kredsede truende inde over København. "Nu er tyskerne her!", råbte jeg til min mor. Jeg skyndte mig ned til holdepladsen ved Albertslundgården, for at tage det første tog til København, men toggangen var indstillet. Pludselig ringede den store klokke - ding-dong - der kom et enligt lokomotiv fra Taastrup."

Selv om ledvogteren ikke var meget for det, blev han overtalt til at stoppe lokomotivet, så Hans Kr. Nielsen kunne komme til København hvor han som oversergeant skulle stille på Skydeskolen.

På Vridsløselille Skole gjorde førstelærer Marborg et par notater om begivenhederne i skolens protokol, der ellers normalt blev brugt til at notere elevernes forsømmelser: *"Tirsdag morgen blev Danmark besat af tysk militær. Mange tyske flyvere fløj i lav højde hen over skolen og byen. Undervisningen var vanskelig at gennemføre, men blev dog i det væsentlige opretholdt"* Hans kollega, der havde 3. klasse, skrev: *"...blev først klar over situationen, da jeg cyklede til skolen. Flyvemaskiner over København fra kl. 5 morgen. En urolig dag, hvor børnene var helt optagne af det der foregik".*

KOMMUNEN FÅR NYE OPGAVER

Allerede den 10. april 1940 holdt Herstedernes Sogneråd et møde for at drøfte situationen. Der blev nedsat et udvalg, der skulle fordele petroleum og brænde, for det var nemlig sognerådets opgave at fordele det brændsel der var til rådighed. I juni 1940 indkøbte Herstedernes Kommune 55 tons briketter som beredskabslager.

Desuden sikrede man sig 30 tons tørv til opvarmning af skolerne og kommunekontoret. En del beoere i Herstedernes kommune var afhængige af brændsel til erhvervsformål, og de fik tildelt særlige rationer. F.eks. skulle der bruges en del petroleum og andet brændsel i landbrug og gartneri. Men såvel de erhvervsdrivende som private husholdninger måtte klare sig, som de bedst kunne. Holger Pedersen fortæller:

"Under krigen var der et par slemme frostvintre, hvor det frøs ned til 28-30 grader. Kul og koks var ikke nemme at få, og hvad vi kunne skaffe, skulle helst gå til fyret, der varmede drivhusene op. Så der skulle spares. Vi sad i køkkenet om dagen og sov i dette værelse på 1. sal, der var det eneste med radiator. Far og mor sov på en sovesofa og Betty og jeg på en madras, der blev lagt ind under bordet om natten. Der var meget trangt."

Rug 40 g groft Rugbrød	Rug 40 g groft Rugbrød
Rug 40 g groft Rugbrød	Rug 40 g groft Rugbrød
Rug 40 g groft Rugbrød	Rug 40 g groft Rugbrød

Sognerådet skulle også administrere uddelingen af rationeringsmærker. Det foregik fra kommunekontoret på Roskildevej i bygningen på hjørnet af Nyvej, den der i dag rummer VEKS' administration. Allerede den 31. maj 1940 indførtes brændelsrationering, og snart skulle der afleveres mærker ved køb af en lang række andre almindelige forbrugsvarer. Ordningen fortsatte gennem alle krigsårene og rationeringen ophørte ikke i 1945, selv om Danmark blev frit. Der var stadig mangel på en række varer. Helt ind til 1948 krævedes der rationeringsmærker til køb af brød og tobak, og endnu i 1952 måtte man aflevere mærker for at få kaffe. Som det sidste ophørte brændelsrationeringen den 28. januar 1953. Da den nye kortbølgesender ved Herstedvester skulle indvies i 1948, stod der i indbydelserne til indvielsesfestlighederne, hvor sågar kongen var inviteret, "Margarinemærker bedes medbragt". Men det er nok tvivlsomt, om kongen selv har haft sine rationeringmærker med !

Udstedelsen af legitimationskort var også en ekstra opgave for kommunekontoret.

Allerede i 1941 krævedes legitimationskort af danskere, der opholdt sig i visse dele af Jylland. Fra 1.8. 1944 skulle alle over 14 år have et legitimationskort. Kommunekontoret kunne også sørge for kort til dem, der havde brug for en "ny identitet". Skoleinspektør Marborg, Herstedvester, fortæller:

"...der var nogle vældige sekretærer dengang, der præsterede et falsk legitimationskort på 10 minutter. Og det var aldeles glimrende! Der var ikke nogen, der kom til skade med dem.

Kommunekontoret havde i 1940'erne kun nogle få ansatte. Og med de mange nye opgaver, var det vanskeligt at klare de daglige forretninger. Så da kommunesekretær Svend Aage Pedersen blev arresteret af Gestapo i oktober 1944, sendte sognerådet en anmodning til tyskerne om at få ham frigivet. Man skrev, at det ikke var sognerådets opfattelse, at han kunne have gjort noget, der skadede besættelsesmagten. Det lykkedes dog ikke og få ham fri, men Svend Aage Pedersen overlevede et ophold i Frøslev-lejren og vendte hjem til Vridsløselille efter krigen.

I 1941 skulle der have været kommunevalg, men p.gr.a besættelsen blev det udsat til maj 1943. Man frygtede, at nazisterne ville blive valgt ind i sognerådene, men det

Politikreds

Legitimationskort

Nr. 3

for

danske Statsborgere.

Navn Jens Peter Philipsen,

Stilling Landmand.

Bopæl Vridsløselille

Født d 24 12 1888 i København.

Indehaverens Underskrift J. P. Philipsen.

O. O. B. & Co.

Folkeregisteret

pr. Taastrup
d 22 17 1944

E. P. Philipsen

Kortet skal altid medføres.

Falsk legitimationskort udstedt på kommunekontoret. "Jens Philipsen" var i virkeligheden fængslets gymnastiklærer, Hans Petersen.

skete ikke i Herstederne. Ved folketingsvalget i marts 1943 forlangte det danske nazistiske parti dog, at deres medlemmer var tilforordnede ved valgstederne. Så de lokale nazister overvågede valghandlingerne på skolerne i Vridsløselille, Herstedvester og Herstedøster.

HVERDAG

Selv om landet - og Herstederne - var besat, gik livet videre. Man lærte at indrette sig efter de ændrede forhold, og det gjaldt også i foreningslivet. Skytteforeningen blev berørt af besættelsen. Umiddelbart efter den 9. april 1940 måtte foreningen aflevere sine rifler m.m., og man gik over til pilespil og kegler. Skydningen kunne dog genoptages senere, men i 1944 måtte foreningen helt indstille skydningen, og skytteforeningen lå stille indtil befrielsen.

I 1944 havde Herstedernes Husmandsforening planlagt et bal den 19. september, men på selve dagen hørte bestyrelsen i radioen, at politiet var blevet taget af tyskerne. Et af medlemmerne, Eli Jensen fortæller:

"...og så kunne vi jo ikke tænke os at holde bal. Der blev telefoneret en del mellem medlemmerne. Festen skulle holdes, men uden dans, og vi blev enige om at spørge daværende førstelærer Mikael Lassen, Vridsløse om han ville læse op for os, og han forstod situationen og svarede, at det ville han gerne. Han sagde, at "når hjertet græder kan man ikke danse""

Transportforholdene blev vanskeligere, som krigsårene gik. På grund af mangel på brændstof kørte togene ikke ret ofte. I 1945 gik man over til en nødkøreplan, hvor der kun 8 gange om dagen kørte tog mod København fra Vridsløselille trinbræt. Før krigen var der over 20 daglige afgang. I stedet måtte man finde andre transportmidler. Heste og vogne kom frem igen - og fungerede også som rutebiler. Hen mod krigens slutning behandlede sognerådet flere ansøgninger fra vognmænd, der ville drive "rutebiltruter" med hestevogne.

FOLKESTREJKEN

I sommeren 1944 udviklede befolkningens utilfredshed med tyskerne sig til strejker og uroligheder. I. juli blev København erklæret i belejringstilstand. Folk flygtede ud af byen, bl.a. ad Roskildevej. Ved Vallensbæk Torvevej solgte lokale landmænd og gartnere mælk og grøntsager til de mange forbigående. Agnes Delfs, der boede i Vridsløselille under krigen, fortæller:

"...der kom københavnernes spadserende, ud ad landevejen, med barnevogne og alting. Det var hele familier, der kom. Vi havde familie, der kom og boede hos os, fordi der ikke var til at være inde i København. Og når de kom, var de lige ved at vælte mælkeemanden og brødmanden, fordi de ville have noget. De var glade - det var ikke sådan, at de var kede af det."

Der uddeles mælk ved cykelforretningen ved Vallensbæk Torvevej under forlkestrejken 1944.

MODSTAND

Sammenholdet voksede i besættelsesårene bl.a. ved de "fredelige" arrangementer der blev afholdt. F.eks. var der *alsangsstævner* i Herstedøster og *al gang* fra Glostrup til Roskilde Kro. Selv om kun få deltog i det egentlige modstandsarbejde, hjalp de fleste til, når der var behov. I 1944 blev en bombemaskine skudt ned ved Korsør. En canadisk flyversoldat flygtede mod København, og passerede Risby. Karl Ove Pedersen, der boede på en gård nord for Risby, fortæller:

"...hver gang der kom en bil, sprang han væk fra vejen og skjulte sig i grøften. Han bar jo stadig sin canadiske uniform. Denne sommeraften nåede han Lerbækgården, og da vi havde hørt hans historie, fik han rent tøj og sov i høet til næste dag."

Soldaten kom via Sverige tilbage til England, og deltog i resten af krigen. Han har senere besøgt familien i Risby, og sendt julehilsener.

Der var enkelte modstandsgrupper i Herstederne. Vagn Nielsen, der dengang boede i Vridsløselille, fortæller:

"Her i Vridsløse opstod i sommeren 1944 en 4-5 militære grupper, som var på 8 mand hver. Jeg tror det var en af mine kammerater, der kontaktede mig, og spurgte om jeg var interesseret i at være med. Vi holdt møder med jævne mellemrum hos de forskellige medlemmer af gruppen. Samtidig blev der holdt skydeøvelser og undervist i våbenbrug i en stor grusgrav mellem Vridsløse og Taastrup"

Våben og sprængstof blev bl.a. skjult i Vagn Nielsens fars tørveskur bag villaen på Albertslundvej. En anden gruppe modstandsfolk bestod især af medlemmer fra kommunens nordlige del. Skoleinspektør Marborg, Herstedvester skole, fortæller:

"Jeg løsnede et par gulvbrædder oppe på gymnastiksalsloftet. Derved fremkom der et rum, og der lå der snesevis af rifler, maskinpistoler, og pistoler. Og så havde jeg en dejlig stor tromle med trotyl.... (...) Som gruppe betragtet, var det mest at tage sig af forsyninger. Der var meget gravet ned herude, og meget der gik fra hånd til hånd. Men ellers lavede vi jo ikke større ting herude. Det var lidt farligt for os, med radiostationen så tæt på. Den var jo bevogtet hele tiden. Og alle kendte alle, og man var ikke helt sikker på, hvor mange der holdt med og hvor mange der holdt imod..."

Enkelte i Herstederne sympatiserede med nazisterne. Både i Herstedøster og Herstedvester blev nazivenliges gårde brændt ned. Roskilde Tidende referede gårdbranden i Herstedøster, uden at nævne brandårsagen. Men det illegale "Information" skrev den 6.10.1944:

"Den nationalsocialistiske Sognefoged i Herstedvester har Natten til Torsdag faaet sin Gaard brændt af. Hans nazistiske Broders Gaard er tidligere brændt"

Manglen på våben var en væsentlig hindring for etablering af modstandsarbejdet på Vestegnen. Man havde udpeget en mark ved godset Benzonsdal syd for Tåstrup som nedkastningsplads, og ventede på kodeordet *"Hilsen til Frida"*, i den engelske radio, der betød nedkastning dér. Men denne hilsen kom aldrig. Det lykkedes dog alligevel at skaffe nogle våben. Den 28. august 1943 befalede den tyske befuldmægtigede i Danmark, Werner Best, at alle våben skulle afleveres. Fængslets gymnastiklærer, Hans Petersen, fortæller:

"Våbnene her fra distriktet blev samlet og i et antal på omkring 6000 lagt i depot i Vridsløselille Statsfængsel. Tyskerne mente, at her lå depotet sikkert og vel forvaret bag de høj mure... Som modstandsmand følte jeg dag for dag en stærkere kriblen i mine hænder efter at få fat i disse herlige rifler."

Ved hjælp af en madvogn, blev et antal våben smuglet ud af fængslet og skjult i en villa på Nyvej. I samme villa boede kriminalassistent *Lyst-Hansen* i en periode, mens han var gået under jorden. Lyst-Hansen var med til at befri modstandsfolk ved bombardementet på Shell-huset i København.

Villaen "Lille Eje" på Nyvej, der rummede de illegale våben. Foto 1995.

VAGTVÆRNET

Den 19. september 1944 satte den tyske besættelsesmagt dansk politi ud af funktion. Så der opstod et akut behov for at opretholde orden og sikkerhed, og ikke mindst at bekæmpe den kriminalitet, der pludselig steg med eksplosiv kraft. Ganske kort tid efter oprettede borgerne i Vridsløselille et privat vagtværn. Over 100 mand deltog i de skiftende vagter med 9 mand på vagt hver nat. Patruljer udgik fra et kælderlokale på kommunekontoret. Senere blev vagtværnet kommunalt. Men allerede den 12. oktober kom der fra Justitsministeriet et cirkulære, hvori det hed, at der i bymæssige bebyggelser over 2000 indbyggere burde oprettes *kommunale* vagtværn. Disse værn skulle ikke løse egentlige politiopgaver som f.eks. opklaring af forbrydelser, men skulle ved sin tilstedeværelse hindre forbrydelser. I givet fald skulle gerningsmænd anholdes, føres til arresten og vagtværnets medlemmer skulle optage rapport om sagen.

Ganske vist havde den "bymæssige" del af kommunen - dvs. Vridsløselille - slet ikke 2000 indbyggere, men ministeriet gik alligevel ind på at acceptere et vagtværn i Herstederne og refundere 80 % af lønudgifterne. Sognerådet argumenterede bl.a. med, at de to fængsler og den nærliggende hovedstad gjorde, at kommunen "var mere udsat for lovovertrædelser end kommuner af tilsvarende størrelse andre steder i landet". Man skrev endda til ministeriet, at sognerådet "ikke tør tage ansvaret for, at der ikke træffes en holdbar ordning til opretholdelse af orden og sikkerhed, ro og orden indenfor kommunens grænser"

Vagtmændene skulle på kommunens regning udrustes med hue, armbind, kappe, knippel, lygte og en fløjte. En betingelse for ansættelsen var, at ansøgere til stillingerne selv var i besiddelse af en brugbar cykel. Til gengæld fik kommunen efter ansøgning af Direktoratet for Vareforsyning bevilliget 10 cykeldæk - en vare der ellers stort set var umulig at opdrive. Ansøgningen var bl.a. begrundet i kommunens "meget omfattende vejnet". Vagtmandskabet skulle gøre tjeneste hver nat, fra kl. 20.00 til 07.00. Gagen var 20 kr i døgnet og der var fri én dag om ugen. Fhv. sognerådsformand Hans Nielsen deltog i vagtværnet. Han fortæller:

"...vi gik patruljetur ned til Roskildekroen og så ind gennem Gl. Vridsløse, rundt der, og så tilbage til kommunekontorets kælder, hvor vi havde vagtløkke. Da vi kommer op i nærheden af Herstedvestervej, så bliver der pludselig tændt en lommelampe lige ind i hovedet på os... og så var det en tysker der stod der. "Halt, wer da ?", vrælede han jo, så jeg skyndte mig at råbe "Bürgerwehr, Bürgerwehr !" "Gut, gut", sagde han - "spazieren !"

FÆNGSLERNE

Vridsløselille Statsfængsel blev under besættelsen brugt til internering af politiske fanger, dvs. personer der havde arbejdet imod tyske interesser. Ved flere lejligheder blev disse fanger befriet af modstandsfolk udefra. Den 21. september 1944 lykkedes det 18 fanger at undslippe. Begivenheden er nærmere omtalt i artiklen "Da ringmuren faldt". I 1942 indgik kommunen og fængslet en aftale om, at der fra fængslets køkken i nødstilfælde skulle leveres mad til bispisning af lokale beboere. Ordningen blev dog, såvidt vides, aldrig aktuel.

BEFRIElsen

Befrielsesbudskabet blev selvfølgelig også modtaget med glæde i Herstederne. Ernst Cortsen arbejdede i 1945 på et gartneri i Herstedøster:

"Om morgenen den 5. maj var vi allesammen mødt på arbejde, men vi blev snart enige med gartner Petersen om at holde fri. Der var en egen stemning i luften, alle mennesker smilede og var glade, der var flag alle vegne, og medens vi gik hjemad, mødte vi lastbiler med frihedskæmpere på ladet, og en bil fuld af bygningsarbejdere, der sang og råbte "Til Lykke"."

På fodboldbanen bag Kastanie Alle var der træningsaften. Børge V. Jensen var med:

"Så kom befrielsen. Den 4. maj om aftenen var vi en hel del unge forsamlet på fodboldbanen. Jeg erindrer ikke, om det var en almindelig træningsaften. Det blev i hvert fald en ualmindelig aften. Det budskab, der var ventet på i så mange år, kom endelig. Vi havde på fornemmelsen, at det var lige før, at tyskerne ville kapitulere. Der blev jo lyttet meget intenst til engelsk radio i de dage, og skråddermester Reindrup havde stillet en radio op i sit havehus, der lå lige op til banen. Kl. 20.30 var vi alle samlet omkring den, og den danske speaker Johs. Sørensen begyndte oplæsningen af nyhederne. 6 minutter inde i udsendelsen skete der noget. Vi kunne fornemme uro i studiet og så kom meddelelsen om, at Tyskland havde kapitulert. (...) Så blev der fest i de små hjem. en befrielse og en festrus der varede i flere dage."

Hurtigt efter befrielsen begyndte forholdene så småt at normaliseres. Men meget var usikkert i de første dage. Tidligere socialinspektør Villy Hansen var gået under jorden i besættelsens sidste dage. Efter befrielsen skulle han skulle begynde sit arbejde på Herstedernes kommunekontor:

"Et par dage efter tog jeg til Vridsløselille for at optage mit arbejde på kommunkontoret. Da jeg kom, blev jeg meget overrasket, fordi det vrimlede med mennesker. Kommunkontoret var hovedkvarteret for frihedskæmperne, og inde i sognerådets mødesal, lå der tykt med halm på gulvet, fordi der skulle frihedskæmperne have sig en lur, ind imellem at de var ude i aktioner".

Alt i alt forløb befrielsesdagene dog uden den store dramatik. Vagn Nielsen fortæller:

"Der var kun ganske få arrestationer efter krigen af folk, der havde været medlemmer af nazipartiet osv. Alle de tyske tropper der havde været i København og Nordsjælland, kom traskende ad Roskilde Landevej gennem Vridsløse, men direkte skyderier mellem danskere og tyskere har der aldrig været."

I Vridsløselille Skoles protokol noterede man også begivenheden, som man havde gjort det ved besættelsen 5 år tidligere.

"d. 5. maj 1945: Tysklands kapitulation i Danmark og Holland. Børnene samledes om flaget og vi sang første vers af "Der er et yndigt land", "Ja, vi elsker dette landet" samt "Kongernes konge". Derefter trådte frihedskæmperne i aktion. Da både lærer Lassen og Torpp Larsson var blandt disse, og skolen tilmed blev kaserne for 60 mand, som både spiste og sov her, var undervisningen suspenderet indtil onsdag den 16. maj.

d. 8 maj: Kapitulation i Norge. d. 9. maj erklæredes for V-dag i Europa. Begge dage blev over hele landet erklæret for fridage. Jubelen over det ganske land var ubeskrivelig. Flagene gik til tops hver dag, samtidig med, at vi nød synet af den slagne tyske hær ud march af landet. Langs vejene kastede de både våben, ammunition og andet udstyr fra sig, til stor fare for børn og ubetænksomme mennesker, men ved frihedskæmpernes indgriben blev alt dette hurtigt samlet. Vort samlede tab af skoledage blev således kun 5 dage."

Tyskernes tilbagetog ad Roskildevej huskes også af Ernst Cortsen:

"Noget man også vil blive med at huske, er de lange kolonner af tyske soldater, der kom gående ud af Roskildevejen på vej hjem til Tyskland, og hvordan mange af dem så trætte og nedtrykte ud. De havde efterladt meget af deres udrustning, inden de drog videre, der var sågar håndgranater med kasteskaftet på. Vi lod det være, hvor det lå, det havde nok heller ikke været tilrådeligt at pille ved det. Jeg tror, at frihedskæmperne fjernede det kort efter. Da de engelske tropper, Monty's ørkenrotter,

- kom rullende ind ad Roskildevejen mod København, var vi naturligvis også med iblandt de mange, der havde taget opstilling langs vejen for at vinke og råde "Hurra!"

NATIONALT VÆRN

En del af de aktive modstandsfolk gik efter befrielsen ind i "Nationalt Værn", der var stiftet allerede i 1940. Korpset var en forløber for Hjemmeværnet. F.eks. var den førnævnte kommunesekretær Svend Aage Petersen en ledende person i Nationalt Værns afdeling Vest, der dækkede kommunerne vest for København. Man holdt skydeøvelser på banen mellem Roskilde Kro og jernbanen. Nationalt Værn eksisterede dog kun i nogle få år, fordi dets medlemmer gik ind i Hjemmeværnet, der blev oprettet i 1948.

50 ÅRS-MINDE

Kun et enkelt sted i Albertslund findes i dag et varigt minde over "de fem forbandende år". I 1947 sluttede en kreds af borgere i Herstedvester sig sammen om at rejse en mindesten på pladsen foran kirken. På stenen står verset:

"Gud trøste dem, der har lidt og stridt
til det blev forår og Danmark frit"

På 50-årsdagen for Danmarks befrielse den 5. maj 1995 viste Lokahistorisk Samling i Herstedvester Rytterskole en udstilling om besættelsen i Herstederne. Teksterne til udstillingen har dannet grundlag for denne artikel. Citaterne stammer fra erindringer og interviews. Nogle af dem er trykt i bogen *"Fra land til by"*, mens andre opbevares i Lokahistorisk Samling. Samlingen er stadig interesseret i materiale vedrørende besættelsestiden. Det kan være billeder, breve, dagbøger, eller alt muligt andet. Husk at der i forbindelse med overdragelse/lån til samlingen kan træffes aftale om, hvorvidt det skal være tilgængeligt, eller opbevares i lukket arkiv i en årrække.